

Persa, Jacek Tomasz

"Zawód położnej na ziemiach polskich w XIX i XX w.", Magdalena Paciorek ;
red. Bożena Urbanek, Katowice 2004 :
[recenzja]

Medycyna Nowożytna 12/1 - 2, 260-268

2005

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

10. grudnia 2004 r. w Sosnowcu odbyła się sesja naukowa poświęcona zawodowi położnej na ziemiach polskich w XIX i XX wieku. Sesję zorganizowała Śląska Akademia Medyczna oraz Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk. Ważnym do odnotowania faktem jest to, że uczestnicy mieli okazję zapoznać się równocześnie z referatami – została wydana w/w publikacja. Recenzowana poniżej praca jest zbiorem publikacji przygotowanych i wygłoszonych jako referaty. Dzieło zbiorowe pod redakcją dr hab. Bożeny Urbanek zawiera 16 artykułów poszczególnych autorów a zarazem prelegentów.

Wprowadzeniem w tematykę konferencji jest artykuł redaktor opracowania – doc. B. Urbanek pt.: *Droga do zawodu akuszerki na ziemiach polskich w XIX w. (w zaborze rosyjskim i austriackim)*. Omawiała w nim ewolucję nauczania zawodu w poszczególnych ośrodkach – w Wilnie, Krzemieńcu, Warszawie, Lwowie i Krakowie, począwszy od nauczania akuszerstwa w ośrodkach akademickich aż po Instytuty, szkoły i kursy dla akuszerki. Autorka dotarła do interesujących źródeł m.in. z Litewskiego Państwowego Archiwum i innych archiwów w Wilnie; Archiwum w Grodnie; Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Ponadto opierała się na dostępnej i opublikowanej literaturze oraz materiałach zawartych w XIX wiecznych czasopismach tj.: „Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego”, „Warszawska Gazeta”, „Gazeta Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego”, „Rocznikach Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk”, „Tygodniku Lekarskim”, „Medycynie”, „Zdrowiu”, „Roczniku Towarzystwa Naukowego Krakowskiego z UJ połączonego”, „Przeglądzie Lekarskim”.

W pracy tej przedstawiła dzieje i charakterystykę w/wymienionych szkół położnych, od powstania do zakończenia działalności, a w szczególności założycieli i kierowników oraz kadre nauczającą, zasady naboru do szkół, program nauczania, funkcjonowanie klinik położniczych w których praktykowały adeptki sztuki akuszerii. Prezentowała ciekawe dokumenty, opublikowane wykłady i prace poświęcone akuszerii w XIX wieku a także wskazała na główne nurty i kierunki położnictwa w Królestwie i zaborze austriackim oraz wymieniała wybitnych medyków zajmujących się tą nową, wówczas, specjalnością medycyny, niejednokrotnie wykładowców w/w szkół. Wskazywała również na działania władz oraz regulacje

prawne w obu zaborach oraz zalecenia i instrukcje dla adeptek. Na koniec wskazała na niewystarczającą liczbę akuszek w stosunku do liczby ludności a przez to niedostępność fachowej opieki nad położnicami, dużą śmiertelność wśród rodzących i dzieci oraz zagrożenie tzw. gorączką połogową.

Następnym artykułem była praca autorstwa Anny Marek pt.: *Dziewiętnastowieczne polskie podręczniki dla położnych*. Autorka omówiła w nim w interesujący sposób wydane w XIX wieku podręczniki dla położnych autorstwa Mikołaja Mianowskiego, Feliksa Pfaua, J.H. Schmidta, Ignacego Fijałkowskiego, Jakuba Michała Freya, Juliana Albina Moszyńskiego, Henryka Jordana. Przedstawiła sylwetki, działalność i zainteresowania badawcze autorów. Scharakteryzowała układ podręczników oraz specjalne dodatki w postaci tablic i rycin. W drugiej części swej pracy syntetycznie ujęła zagadnienia podejmowane w podręcznikach. Wskazała podobieństwa i różnice w opisywaniu sztuki akuszerii, do których należały zagadnienia ciąży, porodu i położu, przygotowanie do akcji porodowej, wyposażenie torby położnej i jej ubioru, dbałość o kwestie higieny, a w podręczniku Jordana z końca XIX wieku, zasady antyseptyki i aseptyki. W podsumowaniu wytknęła jednak nie najlepszy rozwój akuszerii w zaborze rosyjskim – m.in. na Litwie, a niemal wzorcowy uznała podręcznik Jordana, wydrukowany w zaborze austriackim.

Artykuł Ewy Sękowskiej *Etyczno-prawne aspekty pracy i pozycja zawodowa akuszki w XIX w.* jest próbą pokazania sytuacji etyczno-prawnej i społecznej zawodu. Odnosi się do wydawanych przepisów prawnych, instrukcji oraz zaleceń normujących kwestie prawne związane z pełnieniem funkcji akuszek w zaborze rosyjskim w XIX w. Opisuje społeczną pozycję wykształconych akuszek oraz konflikt z niewykwalifikowanymi „babami akuszerkami”. Omawia również etyczne aspekty wykonywania zawodu w tym również zagadnienie aborcji i stosowanych kar wobec osób popełniających to przestępstwo. Wreszcie podnosi kwestię zatrudnienia i wynagrodzenia wykwalifikowanych akuszek.

Tytuł samego artykułu można było nieznacznie zmodyfikować na *Etyczno-prawne aspekty pracy i pozycja zawodowa akuszek w zaborze rosyjskim w XIX w.* W artykule tym brakuje wstępu wprowadzającego czytelnika w poruszaną problematykę i wykorzystywane źródła.

Kolejnym referatem była praca Walentyny Krystyny Korpalskiej p.t.: *Zawód położnej na ziemiach polskich pod pruskim zaborem*. Na

przykładzie Rejencji Bydgoskiej (Do przełomu XIX i początku XX wieku). W opracowaniu tym autorka wprowadza czytelnika w sytuację zawodu położnej w zaborze pruskim na przykładzie Rejencji Bydgoskiej. Ujmuje m.in. zagadnienia prawne dotyczące zawodu, zwracając uwagę na szczegółowość przepisów prawnych oraz skrupulatność z jaką wykonywały je odpowiednie organa władzy administracyjnej co było wielce charakterystyczne dla pruskiego państwa. Omawiała również problematykę nauczania zawodu opisując działalność Instytutu Położnych w Poznaniu (instytucji kształcącej przyszłe akuszerki zarówno teoretycznie jak i klinicznie), sięgając jego początków – tj. od końca XVIII w.–do końca XIX wieku. Autorka omawiała wymagania stawiane położnym przez administrację, obowiązki położnej oraz jej służbowy ubiór oraz wyposażenie (obowiązkowe torby położnej regulaminowo wyposażone), kontrolowane przez lekarza powiatowego. Nie zabrakło również danych statystycznych dotyczących liczby położnych do ogółu ludności w zaborze. Autorka opisywała problem instytucjonalnej germanizacji w zawodzie.

Ujmowała też zagadnienia postępu medycyny (szczególnie rozwój bakteriologii) w odniesieniu do położnictwa i ginekologii – a co za tym idzie poprawienia się warunków porodu. Doceniając postęp w doskonaleniu sztuki położniczej, wskazywała na niedostatek i niedocenianie działań profilaktycznych i edukacyjnych w społeczeństwie ze strony odpowiednich władz systemu ochrony zdrowia.

Anna Kreft przedstawiła pracę pt.: *Kompetencje akuszerki medycyny ziemskiej Imperium Rosyjskiego na przełomie XIX i XX wieku (na przykładzie czasopisma rosyjskiego „Akuszerka” – 1890-1913)*. Przedstawiła postać dra Piotra Ambroziewicza –redaktora czasopisma. Dokładnie scharakteryzowała zawartość czasopisma, podając również zestawienie statystyczne artykułów w nim zamieszczanych z podziałem na poszczególne gałęzie medycyny wśród których wiodącą rolę odgrywało położnictwo. Na podstawie treści zawartych w „Akuszerce”, przedstawiła genezę zawodu akuszerki w Rosji wywodzącej się z babek położniczych tzw. „powituch”. Wspomniała również o barbarzyństwie wobec niemowląt urodzonych z wadami wrodzonymi i ukazie cara Piotra Wielkiego, zabraniającym zabijania kalekich niemowląt. Opisała regulacje prawne dotyczące zawodu akuszerki. Przedstawiła ewolucję w nauczaniu zawodu w Rosji sprzężoną z rozwojem XIX – wiecznej medycyny. Nie zabrakło również odniesień do sytuacji społecznej i socjalnej akuszerki, form organizacji zawodowej jak również przedstawienia rzeczywistej roli

jaką im przypisywano i jaką pełniły w omawianym okresie, w kontekście medycyny ziemskiej.

Omawiała również szczegółowo zadania i obowiązki akuserek oraz metody ich pracy sięgając również do wątku etyki w ich pracy.

Adam Cekański przedstawił referat nt. *Położne na Śląsku do XX wieku*. W obszernym wprowadzeniu nawiązał do najdawniejszych wątków medycyny polskiej i światowej, związanych z położnictwem i pierwszymi szkołami dla położnych. Wymienił i scharakteryzował pierwsze dzieła o położnictwie – m.in. dzieło Euchariusza Roesslina *Der Schwangeren Frauen und Hebammen Rosengarten*, wydaną w 1513 r. i inne. Opisał pruskie regulacje prawne instrukcje dotyczące kształcenia położnych oraz szkoły położnych. Przedstawiał również działalność m.in. Instytut Położniczego w Opolu oraz, a następnie Uniwersytetu Wrocławskiego oraz warunki nauczania i pracy klinicznej tych ośrodków i ich rozwój do lat 30-tych a także powstanie, w miejsce Instytutu w Opolu, Szkoły Położnych i Wojewódzkiej Kliniki Położniczo Ginekologicznej w Gliwicach. Opis położnictwa na Śląsku, działalność szkół i klinik położniczych, doprowadził do lat 50-tych, 60-tych i 70-tych XX wieku tj. powstania współczesnych szkół położniczych oraz nauczania położnictwa i ginekologii na poziomie akademickim.

Kolejny autor – Marcin Leśniewski w pracy pt.: *Wkład wileńskiego ośrodka akademickiego w rozwój położnictwa domowego*, zaprezentował działalność oraz najważniejsze publikacje dotyczące położnictwa, tamtejszych wybitnych przedstawicieli medycyny akademickiej, m.in.: Mikołaja Regniera, Andrzeja Matusewicza, Mikołaja Mianowskiego. Omówił również dokonania i podręczniki położnictwa, wychowanków uczelni, która po powstaniu Listopadowym została rozwiązana a Wydział Lekarski przekształcony w Cesarską Akademię Medyko Chirurgiczną działającą do 1842 r. Ich dokonania z kolei były fundamentem Kliniki Położniczo-Ginekologicznej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, której działalność zarówno naukową jak i kliniczną opisał skrupulatnie autor. Analizował najważniejsze publikacje z zakresu położnictwa i ginekologii autorów związanych z uczelnią, przedstawiając koncepcje dotyczące fizjologii i patologii – wywierające wpływ na codzienną praktykę zarówno lekarzy jak i położnych – kształconych nie tylko w wileńskiej Szkole Położnych, lecz również w podobnych szkołach w Białymstoku i Grodnie. Choć jest to praca pogładowa, dotarł również do niektórych dokumentów z okresu tworzenia się Kliniki

Położniczo – Ginekologicznej przybliżając nieco okoliczności powstania w 1922 r. tej kliniki.

Związki zawodowe położnych w Polsce w okresie międzywojennym to tytuł pracy Agnieszki Bukowskiej. Podstawę źródłową artykułu autorki stanowiły czasopisma „Przegląd Akuszeryjny”, „Nowiny Akuszeryjne”, „Położna”, wydawanych w omawianym okresie. Praca stanowi surowy pod względem treściowym i konstrukcyjnym, lecz cenny materiał, omawiający dzieje związków zawodowych położnych na w II Rzeczypospolitej. Pracy brakuje jednak wprowadzenia w „epokę” i nawiązania do rzeczywistej sytuacji społecznej w odradzającym się państwie polskim a także wyjaśnienia w jakim stadium organizacyjnym znajdowały się środowiska położnych w poszczególnych zaborach u zarania II Rzeczypospolitej. Wydaje się że informacje pozaźródłowe przytaczane przez nią z dwóch pozycji literatury, są co najmniej niewystarczające, tym bardziej że co najmniej jedna z nich może być w pewien sposób naznaczona piętnem „oficjalnej” dialektyki a przez to stronnicza, czego nie spróbowała zweryfikować w swojej pracy. Ponadto na początku swej pracy autorka naszkicowała pierwsze próby tworzenia organizacji tylko w odniesieniu do Królestwa Polskiego i Galicji z pominięciem zaboru pruskiego czego nie wyjaśniła czytelnikowi. Pomimo tych braków praca jest ważnym uzupełnieniem do naszej dotychczasowej wiedzy, na temat organizowania się położnych, który jest zasadny w kontekście zachodzącego w owym czasie procesu usamodzielniania się tego zawodu.

Kolejną pracę napisała Jadwiga Zuchora na temat: *Problematyka kształcenia położnych w opinii polskiego czasopiśmiennictwa medycznego w latach 1922-1939 na przykładzie „Ginekologii Polskiej”*.

Autorka zajęła się analizą w/w czasopisma pod kątem szkolnictwa położnych w XX leciu międzywojennym. Przedstawiła dyskusję na temat szkolnictwa położnych toczącą się na łamach czasopisma oraz streszczeń z innych czasopism załączanych w „Ginekologii ...”

Dyskusja ta dotyczyła m.in. problemów: naboru do szkół i cenzusu wykształcenia, modelu kształcenia, programów nauczania teoretycznego i praktycznego. Ponadto podejmowano również problem dokształcania zawodowego na kursach dla praktykujących położnych. Na koniec, w podsumowaniu, autorka zwróciła uwagę na następujące kwestie, ważne dla rozwoju położnictwa i nauczania w tym zawodzie: podniesienie poziomu wykształcenia na średnie przy przyjmowaniu do szkoły położnych (co było warunkiem uznania zawodu), rozszerzenie programu nauczania o zagadnienia pielęgniarstwa

ogólnego i wprowadzenie praktyki położniczej w pielęgniarstwie społecznym, utworzenie jednolitej organizacji zawodowej, broniącej praw pielęgniarek wobec pracodawców. Kwestie te były „gorące” i nierozwiązane co najmniej do września 1939 r.

W pracy pt. *Położna w podręcznikach do nauki zawodu okresu międzywojennego* Magdalena Paciorek zajęła wizerunkiem położnej w podręcznikach położnictwa wydanych w w/w okresie. Przedstawiła m.in., podręczniki Adama Sołowieja *Nauka położnictwa dla położnych* – wydany w 1922 r., *Podręcznik akuszerki i chorób kobiecych dla użytku położnych i uczennic szkół położniczych* autorstwa Maksymiliana Papiernego wydany w 1923 r.; *Krótki podręcznik położnictwa dla uczennic szkoły położnych* Władysława Janczewskiego wydany w 1925 r.; *Nauka położnictwa dla położnych* Bolesława Kowalskiego wyd. 1920 i 1929; wreszcie *Opieka położnej nad dzieckiem i niemowlęciem* Franciszka Ksawerego Cieszyńskiego wydana w 1928 r. Omawiając poszczególne dzieła autorka przedstawiała dokonania twórcy, układ podręcznika, zawartość poszczególnych rozdziałów, cechy charakterystyczne dzieła (ilustracje, rysunki, tabele, załączone akty prawne, itp.). Szczególną uwagę poświęciła jednak ideałowi postaci położnej: jej wykształceniu, predyspozycji psychicznych, stosunkowi do pracy, relacjom położnej z pacjentką, zachowywaniu aseptyki i antyseptyki, odzieży położnej oraz wyposażeniu – torby, a także, co warte podkreślenia – jej powinnościom i obowiązkom. Na koniec autorka podała również tabelarycznie ujętą tematykę zagadnień poruszanych w wymienionych podręcznikach.

Następnym był artykuł Małgorzaty Marcysiak pt.: *Rola i status zawodu położnej w społeczeństwie II Rzeczypospolitej, w latach 1918-1939*, na łamach prasy okresu międzywojennego. Na początku swej pracy autorka przedstawiła sytuację społeczną i szczegółowe dane statystyczne dotyczące opieki nad matką i dzieckiem w omawianym okresie, posługując się m.in. danymi statystycznymi zawartymi w rocznikach statystycznych i innych tego typu opracowaniach Głównego Urzędu Statystycznego. Analizując prasę wydawaną w okresie międzywojennym, taką jak: „Opieka nad Matką i Dzieckiem”, „Położna”, „Zdrowie”, „Zdrowie Publiczne”, „Przegląd Akuszerki”, „Nowiny Akuszerki”, „Polska Gazeta Lekarska”, zajmowała się kolejnymi zagadnieniami poświęconymi roli, jaką pełniły położne w społecznym statusie zawodu – który nie był wysoki za względu na niskie wykształcenie i pochodzenie położnych oraz niskie uposażenie. Autorka porównała zarobki położnych z innymi

zawodami podając również zróżnicowanie w zarobkach w obrębie samego zawodu. Wskazała na rodzące się konflikty pomiędzy lekarzami a położnymi oraz rywalizację położnych z pielęgniarkami – cieszącymi się wyższym statusem społecznym. Ukazała również rolę stowarzyszeń zawodowych i ich starania o podwyższenie statusu zawodu hamowane przez tzw. „egoizm dzielnicowy” niektórych organizacji.

„*Położna*” w latach 1928–1939 Agnieszki Toczydłowskiej to artykuł omawiający jedno z najważniejszych czasopism zawodu wydawanego w Krakowie. Na początku przedstawiła okoliczności powstania czasopisma i postać jego redaktorki dr Ady Markowej – założycielki Stowarzyszenia Położnych i kierownik Państwowej Szkoły Położnych w Krakowie. Omówiła układ i zawartość treściową czasopisma, wymieniając jego przykładowe druki. Ponadto pokazała ewolucję i rozwój czasopisma, zmiany zarówno w organizacji jak i w treści czasopisma. Wreszcie, wskazała na źródła finansowania tego wydawnictwa, tj. prenumeratę i reklamy oraz na zasięg jaki obejmowało – tj. początkowo województwo krakowskie a od 1935 r. obszar Małopolski Wschodniej, Wołyńia i Podola.

Artykuł Teresy Dworeckiej pt.: „*Nowiny Akuszeryjne*” w latach 1927–1939 ofertą dla położnych omawiał czasopismo zawodu wydawane w Poznaniu. Autorka wyjaśniła okoliczności powstania czasopisma, przybliżyła postać jego redaktora – Józefa Grześkowiaka oraz przedstawiła redakcję oraz wydawcę. W dalszej kolejności opisała układ czasopisma z podziałem na stałe działy. Scharakteryzowała również najważniejsze zagadnienia podejmowane przez autorów artykułów – wskazując na wysoki procent artykułów poświęconych zagadnieniu opieki nad matką i dzieckiem, kształcenia położnych i podnoszenia kwalifikacji zawodowych, akcji walki z chorobami płciowymi, antyseptyki i aseptyki, jak również sprawy dotyczące zawodu podejmowane przez organizację: Związek Położnych z Poznania, Pomorza i Śląska. Przedstawiła również źródła finansowania czasopisma – prenumeratę i zasady ogłoszeń komercyjnych.

Praca Janiny Felińskiej pt.: *Rozwój kształcenia położnych w Polsce (1945–1999)* dotyczy współczesnych choć XX-wiecznych dziejów tego zawodu. Autorka zajęła się tym tematem w oparciu o bogatą bazę źródłową: dokumentację archiwalną Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Edukacji, Archiwum Krajowego Ośrodka Edukacji Zdrowotnej i Kształcenia Zdrowotnego, Archiwum Medycznego Studium Zawodowego w Ciechanowie Dzienniki Urzędowe Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej, Roczniki Statystyczne i dostępną literaturę przedmiotu.

Wprowadzając czytelnika omówiła sytuację szkolnictwa położnych i jego odbudowę po II Wojnie Światowej. Następnie przedstawiła system dwuletniego kształcenia w latach pięćdziesiątych, wymieniając powstające szkoły położnych. Kolejną omawianą kwestią było 2,5-letnie kształcenie w Państwowych Szkołach Położnych które nastąpiło od 1958 r. Autorka starała się przybliżyć założenia programowe zasady przyjmowania uczniów i problemy z naborem do szkół, nadzór, koordynację i organizację tego kształcenia. Omówiła również plany i programy kształcenia położnych opracowane w Centralnym Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli i Średnich Kadr Medycznych. Przedstawiła w formie tabelarycznej plany i programy nauczania w szkołach położnych w latach 1979–1998 wymieniając poszczególne przedmioty oraz wymaganą liczbę godzin. Następnie analizowała poszczególne plany i programy nauczania z 1980 r., 1991 r., 1993, 1996 r. oraz 1998 r. W podsumowaniu omówiła stan i liczebność szkół położnych w latach 1945–1999 oraz podkreśliła, że obecnie kształcenie obok nauczania na poziomie pomaturalnym awansowało do szkolnictwa na poziomie akademickim.

Kolejną pracą dotyczącą współczesnej historii położnictwa w Polsce jest praca Moniki Mazurek *Rys sylwetki położnej w podręcznikach z lat 1945–1960*. Autorka zajęła się analizą podręczników położnictwa poszukując w nich wizerunku wzorowej położnej oraz metod jej pracy. Były to podręczniki K. Ryglewicz, T. Zwolińskiego, M. Troszyńskiego A. Cekańskiego oraz I. Roszkowskiego. Scharakteryzowała kolejno podręczniki w/w autorów analizując ich treść i zawartość wraz z załącznikami (najczęściej w postaci rycin, ilustracji). Przedstawiła poglądy poszczególnych autorów na temat czynności wykonywanych przez położne, metod postępowania z pacjentkami, ich obowiązków w czasie porodu i porożu, porożu domowego a porożu szpitalnego oraz kwestii związanych z etyką zawodową.

Ostatnią pracą publikacji była praca Magdaleny Lewickiej i Grażyny Iwanowicz-Palus pt.: *Działalność Sekcji Położnych Polskiego Towarzystwa ginekologicznego w latach 1977–1999 na rzecz poprawy sytuacji zawodowej położnych*. W pracy tej sięgnięto do dostępnej literatury przedmiotu, a bazę źródłową stanowiły materiały zawarte w wydawnictwach ciągłych – „Biuletynach Informacyjnych Położnych” – sprawozdań z działalności Sekcji Położnych oraz artykuły zawartych w „Biuletynie...” a także materiały zawarte w prasie tj.: „Pielęgniarka i Położna”, „Alma Mater”. Przedstawiono działalność Sekcji od momentu powstania w 1970 r. na I Zjeździe Położnych do roku 1999 kiedy przekształciła się w samodzielną

organizację zawodowo-naukową – Polskie Towarzystwo Położnych. Opisano jej funkcjonowanie z punktu widzenia kolejnych siedmiu zjazdów Sekcji Położnych PTG, podając ich najważniejsze uchwały i postanowienia.

Opracowanie jest cenną i wyjątkową pozycją na rynku wydawniczym. Stworzone zostało przez środowisko osób zaangażowanych i „znających” problemy położnictwa. Nie jest to pełna synteza obejmująca „wszystkie” problemy tworzącej się i walczącej o swe prawa nowej dziedziny medycyny, której nauczanie osiągnęło poziom akademicki pod koniec ubiegłego wieku. Jest szkicem, próbą poruszenia niektórych problemów, dziełem zbiorowym wielu autorów, lecz stanowi punkt wyjścia i zachętę do podejmowania bardziej szczegółowych badań nad dziejami „sztuki akuszerskiej” na ziemiach Polskich w XIX i XX wieku.

Jacek Persa